

Neoliberális fantom és a valóság

„Fecseg a felszín, hallgat a mély”
József Attila

Mára már afféle szitokszóvá vált hazánkban a „neoliberális” jelző és a „monetarizmus” kifejezés, még a közgazda szakmai körökben is. Egyes közgazdászok, mint például Pogátsa Zoltán szerint (26) volt egykor a keynesiánus aranykor, amelyet *sajnos* a konzervatív, monetarista ellenforradalom (thatcherizmus, reaganomics) tönkretett, és ezért mentek rosszul a dolgok a világgazdaságban. Szerencsére a világ azóta visszatért ehhez a keynesiánus paternalista újraelosztó állammodellhez, és a neoliberális, monetarista kisiklás után megint jól mennek a dolgok. E nézetek szerint nálunk is a megoldás az lenne, ha a neoliberális gyakorlatot a keynesiánus, szociáldemokrata gazdaságpolitika váltaná fel.

A másik probléma itt a globalista szemléletmód, amelynek lényege, hogy minden gazdaságot nyitottá kell tenni, mert a szabad tőke-, áru- és munkaerő-áramlás a világot boldogító bölcsek köve. Nagyon gyakran érzékelni a közgazdászok körében a neoliberális (monetarista) irányzat összekeverését a globalista irányzattal, holott ez súlyos fogalmi tévedés. Először is tehát a közgazdaságtan diszciplínájában a fogalmi tisztázásra lenne szükség. Ez a tanulmány ezt igyekszik megkísérelni...

(*Fogalomzavar*) Először is tisztáznunk kell az alapfogalmakat, ugyanis Magyarországon ma a közgazda szakmán belül is megfigyelhető egyfajta fogalmi zűrzavar. A *neoliberális*, *konzervatív*, *monetarista* jelzők elcsépelte használata mögött gyakran egyszerűen csak a fogalmak hibás értelmezése rejlik, súlyos szakmai tévedésként. A *neoliberális* gazdaságpolitika, amelyet valóban először a konzervatív kormányok (Margaret Thatcher Nagy-Britanniában, Ronald Reagan az USA-ban, Helmut Kohl az NSZK-ban) kezdtek alkalmazni az 1970-es, 80-as évek fordulóján, azonosítható a *monetarista gazdasági szabályozással*. Monetarizmus = neoliberális, konzervatív gazdaságpolitika. Csakhogy, viszonylag hamar, pár év késéssel a baloldali, szociáldemokrata kormányok is átvették a monetarista gazdaságpolitikai elveket, mint például Olof Palme Svédországban (1982–1986), François Mitterrand Franciaországban (1981–1995). Ha olyan embertelen megszorító politika lett volna ez, ahogy sokan (pl. Pogátsa Zoltán, Róna Péter, Csath Magdolna) nálunk aposztrofálják, akkor miként nyerhetett Reagan (1980, 1984) és Mitterrand (1981, 1988) két-két, Thatcher (1979, 1983, 1987) pedig három választást is? És miért alkalmazzák a baloldali szociáldemokrata kormányok is ezt a gazdaság szabályozási elvet? Amely egyébként makacsul túlél mindenfajta kormányváltást, „oldalváltást”, átível a választási ciklusokon, és ma is az uralkodó gazdaságpolitikai irányzat a fejlett világban. Majd látni fogjuk később, hogy milyen fontos elhatárolni egymástól a *gazdaságpolitikát*, még konkrétabban a *gazdaság szabályozásának* kérdését a *társadalompolitikától*, annak három nagy szférájától: a szociálpolitikától, az oktatáspolitikától és az egészségügyi politikától. Éppen ezek összekeverése az a szakmai hiba, amely tévútra viszi a magyar közgazdászok, szociológusok, politikusok jelentős részét, tisztelet a kivételnek! Azt látom ugyanis, hogy a *neoliberális gazdaságpolitika* helyett – miután azt valójában nem ismerik – annak *fantomjával* hadakoznak közgazdászaink, szociológusaink,

politikusaink, megint csak tisztelet a kivételnek. A neoliberais gazdaságpolitika a monetarista szabályozást jelenti valójában, vagyis amikor az állam a költségvetési politika helyett az erős, nem leértékelődő, nem inflálódó nemzeti valutára, és a pénz pontos, egyenletes adagolására helyezi a hangsúlyt, a reálszféra igényei szerint. Ha ezek a kritériumok (erős, stabil pénz, pontos adagolás, a fluktuációk kerülése a monetáriszférában) megvalósulnak, akkor „nagy baj már nem lehet” Friedman szerint (5). Egyéb szabályozási eszköz, például a gazdasági szféra egyes szereplőinek támogatása az adófizetők pénzén nem megengedett, mert tompítja a versenyképességi, hatékonysági kritériumokat. (Mint ma Magyarországon!)

Ez ugyanakkor azt jelenti, hogy a gazdaságban működhetnek a gazdasági törvények, érvényesülhet a piac szelekciós szerepe. Azt azonban előrebocsájtom, hogy szó sincs itt arról, hogy „a lovak közé dobva a gyeplő”! Ellenkezőleg: a monetáris szabályozás nagyon is szigorú állami irányítást jelent a gazdaságban, csak annyiban más, annyiban *jobb* a helyzet a keynesiánus költségvetési politikával szemben, hogy itt *normatív* a szabályozás, nem lehetnek kivételek. Érdekes ebből a szempontból Richard Portes brit közgazdász ama javaslata a szocialista tervgazdaságok számára az 1970-es években, hogy ők tudnák csak igazán eredményesen alkalmazni a monetáris szabályozást, mert sokkal több lehetőségük van a pénz mennyiségének pontos adagolására, mint a kapitalista országoknak! (5, 8. o.) Vagyis a monetarizmus bizony *szabályozás* a javából, és nem valamiféle magára hagyott Adam Smith-i szabad piacgazdaság. Az erős pénz kökemény hatékonysági korlátokat jelent, míg a keynesiánus költségvetési politika nagy hibája éppen a hatékonysági korlátok folyamatos felpuhítása a *gazdaságon belüli* újraelosztás révén! Teljesen más kérdés viszont a *gazdaságon kívüli* redisztribúció a társadalmi különbségek mérséklésére!

Kérdés, hogy a gazdaságpolitikában (és csak ott) alkalmazott monetarista, neoliberais elveket, vagyis a teljesítménykényszer elvét kiterjesztjük-e a társadalompolitika tágabb szférájára, vagy sem? Érvényesül-e a „hadd hulljon a férgese”, „mindenki annyit ér, amennyije van”, „gondoskodjon mindenki magáról” elv? Vagy pedig a *gazdaságon kívül* (és csak ott), érvényre jut-e a társadalmi *szolidaritás* követelménye? Ide kívánczik még egy fontos megjegyzés: csakis *versenyképes* hatékony gazdaság képes kitermelni a társadalompolitika intézményrendszere számára a szükséges forrásokat! Ha tompítjuk a gazdasági hatékonyságot, például azért, hogy társadalompolitikai szempontokat akarunk benne közvetlenül érvényesíteni (adórendszer!), akkor ott nem tudnak képződni a szükséges erőforrások a társadalompolitikai eszközök számára! Ezért nem szabad társadalompolitikai célokat belevinni a szűkebb értelemben vett *gazdaságpolitikába*! A gazdaságon belül nagyon is keményen kell működnie a teljesítményelvnek, csak akkor fog hatékonyan működni, forrásokat képezni! Sub pondere crescit palma! Ezt nem érti a magyar gazdaságpolitika és politika immár évtizedek óta, függetlenül itt „oldalaktól”, pártoktól! És éppen ez az egyik fő oka vergődésünknek!

Vagyis: önmagában a neoliberais, „konzervatív” gazdaságpolitika, más szavakkal a monetarista szabályozás nem „embertelen”, mint ahogy a keynesiánus redisztributív költségvetési gazdaságpolitika sem „emberséges”, és nem „baloldali”, gazdaságpolitika. Volt olyan gazdaságfejlesztési korszak, az 1945–1970 közötti negyedik évszázad, amikor a keynesi állami szabályozási rendszer látszólag jól működött. De akkor még nem tudtuk, hogy ennek input oldalról az alapja a harmadik világ olcsó energiája és nyersanyaga! Az 1973-as olajválság után derült csak ki ez a tény, és váltak láthatóvá az addig rejtett negatívumok: erőforrás-pazarló, környezetszennyező működés, elavuló gazdasági makroszerkezet, a gazdasági hatékonyság romlása.

(A válságok oka Marxnál, Keynesnél és a monetaristáknál) A monetarista iskola (meny-nyiségi pénzelmélet) atyja Arthur Cecil Pigou (1877–1959) volt az 1930-as években¹. Abból a tapasztalati tényből indult ki, hogy a nagy válságokat mindig a monetáris szférában eszközölt erőteljes fluktuációk előzik meg, és úgy gondolta, hogy ezek is okozzák a krízist, mert átgyűrűzve a reálgazdaságra ciklikussá teszik azt. Pigou² szembeszállt Marx és Keynes túltermelési válság elméletével, tagadva, hogy ilyen válságok automatikusan kialakulhatnak.

Marxnál (14) tudjuk, hogy ő a válságciklusok okaként a fogyasztásnak (béreknek) a termeléstől való elmaradását jelölte meg. A tőkések lenyomják a bérszínvonalat, hogy így növeljék a profitrészt, ugyanakkor a profit jelentős részét a termelésbe forgatják vissza, és így a fogyasztás és a termelés elszakad egymástól. Marx szerint itt a kapitalizmus általános válságáról van szó, a társadalmi termelés és a magánelsajátítás antinómiájáról, és a ciklusok amplitúdói egyre nagyobbak lesznek, végül maguk alá temetve a kapitalizmust.

John Maynard Keynes (1883–1946) elfogadta Marx válságelméletét, tudniillik a termelés és a fogyasztás elszakadását egymástól, mint okot, de ő a kapitalizmust jó rendszernek tartotta, és szerinte nem az alarendszer hibája a fejlődés ciklikus jellege, hanem hogy szabályozatlanul működik a rendszer. Azt is kimutatta, hogy önmagában a profitrés nagyságrendje túl kicsi, ő a megtakarítási résre helyezte a hangsúlyt. Ne feledjük, hogy Keynes Marx halálának évében (1883) születik, akkoriban ér véget „a bérek engelsi apálya” (Robert Allen történész, 25), amely nyolc évtizeden át (1800–1880) jellemezte a gőzgép korszak kapitalizmusát. Ez a dickensi nyomor, a gyermekmunka világa, miközben az ipari kapitalizmus bámulatos módon fejlődik, hatalma alá gyűri az egész Földgolyót, aközben a munkásosztály helyzete egy jottányit sem javul. Marx nem véletlenül ad erre egy forradalmi megoldást, viszont nem számol, mert nem is számolhat a hamarosan bekövetkező robbanásszerű technikai fejlődéssel és termelékenységjavulással (14, 25). 1880 után viszont a technikai fejlődés Nyugaton a bérek dinamikus emelkedését eredményezi a XIX. század végétől kezdve. A gőzgépet kiszolgáló „hórukk” munkásból, legalábbis egy jelentős részükből, képzett motorszerelő, elektromos szerelő, tehát szakmunkás lesz, akik elkezdik felemelkedésüket a megtakarításra képes alsó középszintjébe. Keynes (19) úgy látja, hogy a jövedelmek emelkedésével csökken a fogyasztási határhajlandóság, és növekszik a megtakarítási határhajlandóság. A megtakarítások a bankokon keresztül a tőkéhez áramlanak, és beruházás lesz belőlük. Ezért alakul ki a túltermelési válság. A megoldás: az állam vonja el adók formájában a jövedelmek egy részét, és költse el nem termelő (de lehetőleg hasznos) célokra. Az állam folytasson anticiklikus költségvetési politikát: a költségvetés két oldalának rugalmas változtatgatásával csillapítsa a ciklus amplitúdóit.

A monetaristák gyökeresen eltérő módon magyarázták a válságokat. Mint említettem, szerintük a monetáris rendszerben eszközölt mesterséges fluktuációk idézik elő a válságokat, teszik ciklikussá a reálgazdaságot. Erre nem spekulatív úton jutottak, hanem empirikus elemzés útján. Friedman például a következőképpen vezeti le az 1929–33-as nagy világválságot. Az I. világháború utáni nagy fellendülés idején a kormányok igyekeztek mesterségesen is fokozni a konjunktúrát: arra ösztönözték az embereket, hogy alacsony kamatokra hiteleket vegyenek föl részvények vásárlása céljából. A részvények osztaléka magasabb volt a kamatlábnál, így ebből fizetni lehetett a kamatokat, és törleszteni a hiteleket. A törlesztés után viszont ott maradt megtakarításként a folyamatosan fialó részvény. Ez volt a monetáris fluktuáció felívelő ága, vagyis hirtelen többletpénz került a rendszerbe a reálgazdaság természetes szükségleteihez képest, tehát a monetárszféra elszakadt a reálgazdaságtól. Miután mindenki részvényt vásárolt a tőzsdén, a részvények árfolyama

messze elszaladt az illető vállalatok valós értékétől: egy pénzügyi (megtakarítási) labdarúgáson keletkezett, amely kipukkadt 1929. október 29-én. Mi történt valójában? Akkor részvényárfolyam-emelkedés volt már, hogy attól az osztalék is elszakadt (lemaradt), hirtelen megérte piacra dobní a részvényeket, és egyszerre mindenki így is tett: már senki nem szándékozott venni, mindenki eladni akart. Ezt nevezik krachnak! De ebből még mindig nem lett válság, kezelni lehetett volna a helyzetet finom monetáris kormányzással, ahogy egy jégre futott autó sofőrje sem a fékre lép, hanem a kormányt kezeli óvatosan.

Éppen hetven évvel később, 1999-ben hasonló összeomlás volt a Wall Streeten, de nem lett belőle válság, mert Bill Clinton kormánya (1993–2001) helyesen kezelte a krízist, nem csinált monetáris „fékberántást”. Nem úgy hetven évvel korábban. A kormányok és a jegybankok kapkodni kezdtek, a bankok drasztikus kamatlábemelést hajtottak végre, így viszont az eladósodott részvénytulajdonosok csődbe mentek, és persze az őket hitelező bankok is. Érdekes, hogy a nemzetközi bankválság a bécsi Creditanstalt Banknál indult 1931-ben (18), és innen gyűrűzött szét az egész világra. Még mindig nem volt túltermelési válság, a termékeket el lehetett adni, de ekkor jött a szokásos fiskális-restríciós csomag (ama kor Bokros-csomagja, Bajnai-csomagja!), és ez már fejre állította a reálgazdaságot is. Elsőként J. Snowden pénzügyminiszter jelentette be a drasztikus megszorító csomagot Nagy-Britanniában, miután megbukott elődje, Winston Churchill. („Én voltam a legrosszabb brit pénzügyminiszter” – kesergett a „brit buldog”). Keynes nemes egyszerűséggel csak „elmebajnak” titulálta Snowden csomagját (17). (En ma ugyanilyen elmebajnak titulálom a Bokros–Surányi-csomagot és a Gyurcsány–Bajnai-csomagot!) A drasztikus fiskális megszorítás idézte elő hirtelenül azt a vásárlóerő-szűkülést, amelyhez képest most már tényleg túltermelés volt a gazdaságban. (A befektetési és hitelkockázatok menedzseléséről jó áttekintést ad Bugár Gyöngyi: 2.) Vagyis a nagy válság nem automatikusan alakult ki, nem a kapitalizmus törvényszerű velejárójaként, hanem a rossz gazdaságpolitika, nevezetesen a hibás fiskális és monetáris reakálás következményeként.

2008 őszén nagyon hasonló folyamat ismétlődik a világgazdaságban: a jelzáloghitel labdarúgáson pukkan ki az Egyesült Államokban. George W. Bush kormánya (2001–2009) házvásárlásra ösztönözte a lakosságot, hogy ezzel lendítse föl az építőipart, ami majd húzni fogja maga után a többi ágazatot. A bankok szívesen nyújtottak jelzáloghitelt: ha valamelyik bedől, akkor ott marad fedezetként az értékes ingatlan. Nőtt az ingatlanok iránti kereslet, fölment az ingatlanok ára, egyre jobban eladósodott ezért a lakosság, ám amikor tömegével bedőltek a hitelek, akkor az ingatlanokat éppen a magas áruk miatt a bankok sem tudták értékesíteni, vagyis a bankok is csődbe mentek. Tanulság: el kell kerülni a monetáris labdarúgáson kialakulását! A bankrendszer csődje után jött a „szokásos” restríció, ami viszont általában is a vásárlóerőt, tehát a piacot szűkítette, ez a reálgazdaságot vitte recesszióba, és a válság immár szétterjedt az egész világgazdaságra. Másik tanulság: a válságokat nem restrícióval kell kezelni! Ismerős a probléma?

Magyarországon a megszorító csomagok a jó példák a monetárszférában eszközölt drasztikus fluktuációkra, és ezek súlyos válságot generáló hatására. A négy eddigi megszorító csomag (1979–1982, 1987–1989, 1995–1997, 2006–2013) vitte bele a reálgazdasági rendszerbe a ciklikusságot, vagyis generálta az 5-7 éves válságciklusokat. A terápia nagyobb károkat okozott, mint maga az alabjai! Általában egy V alakú válságot transzformáltak W alakúvá, és nyújtották el a kilábalást.

(Az olcsó nyersanyag és energia vége) A keynesi modell lényege az volt, hogy a recesszió, munkanélküliség, infláció „szentháromságával” lehetett játszodozni, egészen az 1960-as évek végéig, amikor viszont ez a szabályozási technika egyszerűen kimerült, több okból

is. Ha recesszió fenyegetett, akkor pénzt pumpáltak a rendszerbe, például állami megrendelésekkel, adómérsékléssel, és/vagy a kamatlábsökkentéssel. Ha mindez meglóditotta az inflációt és túlfűtötte tette a gazdaságot, akkor hűteni kellett azt kamatlábmeléssel, és/vagy az állami megrendelések visszafogásával, adóemeléssel. Azonban az 1960-as évek végére már rendkívül merevvé vált a költségvetés két oldala, mégpedig politikai okokból: bármely oldal erőteljes változtatása valamely társadalmi csoport érdekeibe ütközött. Viszont az érdekérvényesítési mechanizmusok ekkorra már nagyon erőteljessé váltak az erős szakszervezetek, valamint a tőke versenyt korlátozó kollektív fellépése (erőteljes tőkekoncentráció!) által. A költségvetési politikai eszköztár kimerült, elérkezett a monetaristák, a „chicagói fiúk”²³ órája. Ennek felismerésére még várni kellett egy-két évet, ám 1973. október 6-án kitört a Közel-Keleten a negyedik arab–izraeli háború, a „jom kippuri háború”²⁴. Anvar Szadat egyiptomi elnök csapatai átkeltek az 1967-es hatnapos háború óta lezárt Szuézi-csatornán és elindultak a Sínai-félszigeten kelet felé. Hamarosan bekapcsolódott a háborúba Szíria és Jordánia is. Richard Nixon amerikai elnök október 20-án a Kongresszussal négy milliárd dollár pótlólagos segínyt szavaztatott meg Izrael számára, mire összeült az Arab Liga, és olajembargót hirdettek az Izrael támogató nyugati országokkal szemben, valamint államosították az olajkitermelést és -feldolgozást. Perse az arab államoknak szükségük van az olajbevételekre, ezért 1974 márciusában felfüggesztették az embargót, ám négyszeresére emelték az olaj árát. Ez aztán még további három lépésben megismétlődött, és 1980-ig harminckétszeresére nőtt az olaj ára a világpiacon, elérve a barrelenkénti 36 dollárt. Az olajválság általános energia- és nyersanyagválsággá terebélyesedett, véget ért az olcsó nyersanyag és energia korszaka.

De mit is jelent az, hogy korábban *olcsó* volt ez a két fontos termelési input? Vissza kell ugranunk a XIX–XX. század fordulójára, az 1880–1914 közötti időszak komplex tudományos-technikai forradalmához. A villamosáram, a belsőégésű motor, a közlekedés gyors fejlődése és olcsóvá válása az olaj által, a távközlés forradalma (telefon, rádió) összezsugorította a Földgolyót. Hirtelen gazdaságossá vált a tömegáruk (gabona, ásványkincsek) szállítása nagy távolságra, és a perifériák beléptek a nemzetközi munkamegosztásba ezen erőforrásaikkal, valamint olcsó és korlátlan munkaerő-tartalékaikkal. Ezért lett olcsó, sőt, *túl olcsó* mindenfajta primer nyersanyag, és vált versenyképtelenné a melléktermékek újrahasonosítása, ezekből *hulladék* lett, beléptünk a hulladékkorszakba. Pazarló, környezetszennyező gazdasági modell alakult ki évtizedekre, ám a XX. század első felében három „apróság” gátolta ennek a modellnek a normális kifutását: a két világháború, és közte a nagy válság. A II. világháború után viszont érvényesült az új trend, és a világgazdaság soha nem látott exponenciális növekedésbe kezdett három évtizeden át. 1973 októberében ennek a korszaknak lett vége!

(Reagálás: „sündisznóállás szindróma” az 1970-es években) Hirtelen napvilágra kerültek az eddigi növekedési modell hátulütői, beléptek a rendszerbe a hatékonysági korlátok (drága nyersanyag és energia), fellépett a *strukturális válság*, amelynek jellege viszont jelentősen különbözött a korábbi újratermelési ciklusok zavaraitól. Most nem egyszerűen a válságot megelőző növekedési pályára kellett visszakormányozni a szerkezetében változatlan gazdaságot, hanem a szerkezetet kellett átalakítani! Erre eddig még nem volt példa a világgazdaság történetében!

Érdekes módon a nyugati világban pont akkor kerültek hatalomra a baloldali, szociáldemokrata kormányok az 1960-as, 70-es évek fordulóján, amikor kicsúszott a talaj a keynesiánus költségvetési szabályozás, a gazdaság szféráján *belül* is érvényesülő erős redisztribúciós mechanizmus alól. (Nagy-Britannia 1966: Harold Wilson munkáspárti

kormánya; NSZK 1969: Willy Brandt SPD-kormánya; Törökország 1974: Bülent Ecevit szociáldemokrata kormánya; Svédországban már 1932 óta szociáldemokraták voltak hatalmon, stb.)⁵ A kormányok nem értették meg a válság jellegét, hagyományos újratermelési ciklus leszálló ágának hitték, és igyekeztek megmenteni a bajba jutott ágazatokat, vállalatokat, megvédeni a munkahelyeket. Ehhez viszont nem álltak rendelkezésre a források, hiszen adót nem lehetett emelni (recesszió volt), ezért eladósodásból fedezték a dotációkat. Ennek viszont az lett az eredménye, hogy a költségvetési deficit felhajtotta az inflációt. Előállt a közgazdák rémálma, a stagfláció: recesszió (stagnálás) + infláció + munkanélküliség. A keynesi „szentháromság” eszközrendszere végleg kimerült.

Érdekes elméletlettörténeti következménye lett e folyamatnak: a közgazdaságtanban hosszú időre gyökeret vert téveszme a költséginflációról, amit majd Milton Friedman cáfol meg (5). Az infláció miatt a szakszervezetek is bekeményítettek, és most jött az újabb szakmai tévedés, a *bérinfláció* mítosza: költségolta és kereslethúzta bérinfláció. Ennek vulgárisabb változata volt a *bér-ár* spirál. Ezt is Friedman cáfolta meg nagyon hamar.

Természetesen az nem tagadható, hogy az olajárrobbanás után volt egy rövid ideig érvényesülő, egyszerű, lökésszerű *költséginfláció*, de ez hamar, már az 1970-es évek második felében átment deficit-generálta inflációba! A bér-ár spirál pedig azért téves elképzelés, mert a béremelkedésre a modern globalizált világban nem az *árak* reagálnak, hanem a *volumen*! (Ezt az 1970-es, 80-as években még a monetaristák sem ismerték fel! [5, 7. o.] Bevezetés: „Hosszú távon a pénzkínálat csak az árszínvonalra van hatással.”) Ha megnő a vásárlóerő, akkor a termelés és a kereskedelem a volumen növelésével reagál: a megnövekedett piaci értékesítés árbevétel-növekedést, ebből következően profitmög-növekedést eredményez, aminek következtében a termelő és a kereskedő akár még árat is *csökkenthet*. (Megteszti, hiszen a piaci verseny erre kényszeríti.) Vagyis a béremelésből nem ár-növekedés (infláció), hanem éppenséggel árszínvonal-csökkenés is lehet. És nemcsak lehet, de a tapasztalat szerint az is lesz, éppen ez a jelenkori deflációs világgazdasági tendenciák igazi magyarázata az alacsony olajárak mellett.

(*Világgazdasági korszakváltás*) Az 1980-as években drámai változások következtek, a konzervatív kormányok jutottak hatalomra, amelyek elfogadták a monetarista elveket: letörték az inflációt, megerősítették a nemzeti valutát, megvonták a dotációkat a veszteséges ágazatoktól, vállalatoktól. Viharos gyorsasággal leépült a gyárkéményes ipar, de felépült romjain a brainigényes, fehérköpenyes új gazdaság. Margaret Thatcher kezdte Nagy-Britanniában (1979), Ronald Reagan folytatta az USA-ban (1981), Helmut Kohl az NSZK-ban (1982), de hamarosan a szociáldemokrata kormányok is követték a példájukat, mint említettem. Thatcher teljesen felszámolta a brit szénbányászatot, Olof Palme egytizedére zsugorította a svéd acélkohászatot, felszámolta a kereskedelmi hajógyártást. Közben viszont nagy erőfeszítéseket tettek a dolgozók átképzésére az új ágazatok (elektronika, műszeripar, számítógépgyártás, szolgáltatások stb.) felfuttatására. Szó sem volt itt valamiféle *embertelen* monetarista, neoliberális gyakorlatról! Neoliberális és monetarista volt, de korántsem *embertelen*. Ha az lett volna, hamar kormányváltás lett volna mindenütt az eredménye.

És itt jön a *gazdaság* és a *gazdaságon kívüli* szféra markáns elválásztása! Olof Palme meghirdette az új alapelvet: „Kapitalista motor a termelésben, szocializmus az elosztásban!” „Maximális verseny a gazdaságban, nulla verseny a társadalomban!” Svédországban törvény tiltja a gazdaságnak nyújtott állami támogatást az adófizetők pénzén! (Nem úgy, mint Magyarországon!) Amikor a Volvo konzern csődbe ment, a svéd állam nem volt hajlandó megmenteni, a kínaiak vásárolták meg a részvények

többségét. Franciaországban a szocialista-kommunista kormánykoalíció dolgozta ki a szerkezetváltás programját, ami 1985-től indult be gőzerővel: a szénbányászat leépítése nullára, Elzász-Lotaringia gyárkémenes iparának teljes felszámolása. Közben nem volt *fiskális restrikció*, ellenkezőleg: az infláció letörése a reálberek és nyugdíjak emelkedéséhez vezetett, és a piac húzta magával a gazdaságot kifelé a gödörből!⁶ Ezt a folyamatot nyilvánítja például Pogátsa Zoltán visszalépésnek! 25, 67. o.: „Ekkor következett be Mitterrand híres 1982-es »visszafordulása«, amely jelentős mértékben leépítette a francia fejlődési modellt.” Dehogy volt ez visszafordulás (és nem 1982-től, hanem 1985-től, mert akkor indult a szocialista-kommunista kormánykoalíció [!] szerkezetváltási programja.), ellenkezőleg, bátor előrelépés volt egy baloldali kormány és államfő részéről, amely kivette Franciaországot a 70-es évek súlyos strukturális válságából. Mertek szakítani a szocialisták itt is a régi dogmáikkal, beidegződéseikkel!

(Globalista (és nem neoliberális!) szemlélet) Mint említettem, a hazai közgazda szakmában a fogalmi tisztázatlanság leginkább tetten érhető megnyilvánulása a *neoliberális* és a *globalista* szemlélet összemosása, összekeverése. A neoliberális gazdaságpolitika, vagyis a monetáris szabályozás a hatékonysági elvet hozta vissza a gazdaságba, és csak ott. Ahol ezt tovább ment, és kiterjesztette a társadalomra („öngondoskodás”, „hulljon a férgese”), ott lépünk át a globalista gazdaság- és társadalompolitikára. A globalista szemlélet főbb elemeit az alábbiakban foglalnám össze:

1. Kinyitni a gazdaságot, hagyni a tőke, a munkaerő, az áruk szabad áramlását, döntően a „verseny”.

2. Mindent privatizálni, akár a külföldi kézbe adás révén is. Sőt, igyekezni minél inkább bevonnai a külföldi tőkét a „fejlődésbe”.

3. Biztosítani a külföldi tőke számára a „versenyképes” feltételeket adókedvezményekkel, alacsony bérszínvonallal.

4. A tőkének kedvező szabályok, jövedelemelosztási mechanizmus a munkával szemben.

5. Kiterjeszteni a hatékonysági elvet, a verseny elvet a társadalomra: öngondoskodás kizárólagossága, a szolidaritási elv feladása.

6. A vagyoni és jövedelmi polarizáció felerősítése, pl. a „nemzeti burzsoázia” mesterseges megeremtése révén. Erre jó példa a magyarországi privatizáció módja!

(A magyar zsákutca) Mint kifejtettem, Magyarországon a megszorító csomagok mindig félrekezeltek az éppen aktuális válságot, és nem enyhítették, hanem még inkább elmélyítették azt. A kiinduló pont volt örökösen eleve hibás: a „túlfogyasztás”, az „osztogató kormányok”, mint az egyensúlyi zavarok okai. Ma, amikor az egy főre jutó GDP terén az EU-átlag kétharmadán (67%) állunk, és a reálbér színvonal terén annak az egyharmadán (34%), igazán komikusan hangzik a „túlfogyasztás”, mint érv. 1989–93 között volt egy súlyos visszaesés: a GDP 19%-kal, a reálbér színvonal 25%-kal, a reálnyugdíj színvonal 31%-kal csökkent. De 1994-ben elértük a gödör alját, elkezdődött egy Jánossy-féle helyreállítási periódus (16), a GDP már 2,9%-kal, az export 16,6%-kal (!), a reálbér színvonal 7%-kal nőtt. Elnézést, ha egy szakmai cikkbe nem éppen illő megjegyzést teszek: a gödör aljáról nem lehet tovább esni, de ázni még lehet. Az ásót Bokros Lajos és Surányi György hozta! Nagy Pongrác azt írta Bokros csomagjáról: „A Bokros-csomag gőzkalapácsa feltörte a diót – és péppé zúzta szét!” (23) A kint lévő pénzállomány 70 százalékát szívták vissza, vagy inflálták el reálértéken tudatosan! Egy egészséges gazdaság is belerokkant volna, nem hogy a beteg magyar gazdaság! 1995. március 12-én vette át Bokros a pénzügyminisztériumot, 13-án rögtön meglépett

egy kilenc százalékos leértékelést, majd jött a csúszó leértékelés, ami a valutaspekulánsok igazi Mekkája, hiszen spekulálni sem kell! Az infláció tíz százalékpontot ugrott fölfelé: 18%-ról 28%-ra. Íme: leértékelés, inflációgerjesztés, a pénzellátás egyenlenségének súlyos megzavarása! Mi köze ennek a monetarizmushoz, a neoliberais gazdaságpolitikához? Semmi! (Csath Magdolna beszélt többször is a médiában arról, hogy a szocialista kormányok neoliberális megszorító politikát folytattak.) A gazdaság (és az export!) lendülete azonnal megtört, három évig megint pangott a magyar gazdaság, egy V alakú válságból W alakú lett, elnyújtva a kilábalást három évvel. Ugyanakkor a Bokros-csomag felerősítette a vagyoni és jövedelmi polarizációt, erodálva az amúgy is a megkapaszkodásért (és nem a továbbgyarapodásért) küszködő vékony, erőtlen középosztályt (15). „A fogyasztás oldaláról a vállalkozói oldalra csoportosítottuk át a jövedelmeket” – írta körül eufemisztikusan Bokros Lajos. Ne feledjük el, hogy az infláció a kisember (alattomos!) különadója, míg a nagy pénztökések számára égből hullott manna a törvényszerűen megugró, és az infláció mértékét mindig messze meghaladó kamatlábak miatt. A magas infláció ugyanakkor konzerválja az elavult gazdaság szerkezetet, mert inflációs árnyereséget tud a veszteséges szektor bezsebelni. Ugyanígy, a leértékelés is csak az elavult exportszerkezetet konzerválja, mert a veszteséges exportőrök számára nyújt jövedelemtöbbletet. (Lásd bővebben: 8!)

1998–2004 között végre átmenetileg megfordult ez a trend, és a legelső Orbán-kormány (1998–2002) meglépte három lépésben a drasztikus minimálbér-emelést: 19 600 Ft-ról 50 ezer forintra. Az őket követő Medgyessy-kormány (2002–2004) egyrészt kényszerhelyzetben volt a nagyarányú minimálbér-emelések miatt, másrészt nagyon helyesen látta, hogy a bérfelzárkóztatás folytatása a helyes út. Következett 2002 őszén az 50 százalékos közalkalmazotti béremelés, amely 800 ezer munkavállalót érintett. A magyar gazdaság jött kifelé a gödörből, a gazdasági növekedés üteme négy százalék fölött stabilizálódott, az infláció lement 3,6%-ra (2005), ennyit a bérinfláció mítoszáról. A GDP-arányos államadósság a 2001. évi 53%-ról ugyan visszakúszott 59-60%-ra, de nem a béremelések miatt, hanem mert elfogyott a privatizálható vagyon! A Horn-kormány és a legelső Orbán-kormány ugyanis privatizációs bevételekből, tehát jelentős nemzeti vagyonvesztés árán csökkentette az államadósságot, erről ma sokan elfeledkeznek. És most jött a szocialisták teljesen érthetetlen, (nem politikailag, gazdaságilag) megmagyarázhatatlan lépése: Medgyessy Péter lemondatása 2004. szeptember 29-én. Számomra a mai napig rejtély, hiszen a 60% körüli GDP-arányos államadósság nemzetközi szinten is kimagaslóan jó mutató. Jellemző, hogy ma, 15 évvel később még mindig 74% ez a mutató, a jelentős erőfeszítések ellenére. Jött két Gyurcsány-, majd a Bajnai-kormány, és úgy sikerült 84% fölé visszatornázní ezt a mutatót, hogy ezt nem a béremelés okozta (hangsúlyozom ismét, hogy Medgyessy idején sem!), hiszen béremelés helyett 12-13% reálbércsökkenés ment végbe.⁷ Gyurcsány Ferenc, arra a kérdésre, hogy hol van ez az adósságnövekmény, azt válaszolta: „Ott cincog a maguk zsebében.” De jó lett volna! De a reálbércsökkenés éppenséggel ezt cáfolja. Pogátsa Zoltán ezt írja Bajnai Gordon 2009-es restriktív intézkedéséről: „... a 2009-es stabilizációnak nevezett időszak megszorító politikája valójában rendkívül destabilizálta a reálgazdaságot.” (26, 202. o.) Ez most végre tökéletes diagnózis! Azért is téves „válságkezelésként” elkönyvelni Bajnai 2009-es tevékenységét (mint ahogy a Bokros-csomagot is!), mert nálunk a válság jelei jóval a 2008. őszi világválság előtt már markánsan megmutatkoztak. A Bokros-csomagnál pedig azért tévedés válságkezelésről beszélni, mert a válság már spontán módon megoldódóban volt 1994-ben, és a hírhedt csomag pont ezt a kilábalási folyamatot akasztotta meg!

A második Orbán-kormány (2010–2014) első három éve Matolcsy György pénzügyminisztersége idején sajnos a korábbi restriktív politika töretlen folytatását jelentette, aminek 2012-ben megint egy súlyos visszaesés lett a következménye. Elvesztegettünk megint három értékes évet! Ekkor Matolcsyt már le kellett váltani, átment a jegybank élére, és utóda, Varga Mihály vette át a posztot 2013 februárjában.

Ő gazdaságpolitikai fordulatot, vagy inkább félfordulatot hajtott végre, szakított a restriktív (rezsicsökkentés!), ám ennek is azonnal megett az eredménye: felpörgött a gazdaság, javultak a reálbérek, nőtt a fogyasztás, a piac végre elkezdte húzni a termelést. Ugyanakkor a reálgazdaság teljesítményét nagymértékben lerontja a Magyar Nemzeti Bank hibás monetáris politikája: a gyenge forint stratégiája, ami gyökeresen ellentmond a monetarista (neoliberális) elveknek, ellenben nagyon is megfelel a globalista szemléletnek!

(*Torz tulajdonviszonyok*) Magyarországon mindig is a középosztály *hiánya* határozta meg a társadalomszerkezetet, már a középkortól kezdve. Ahol nincs középosztály, ott oligarchisztikus társadalom alakul ki törvénytörően! Márpedig egy oligarchisztikus társadalom a tapasztalat szerint alkalmatlan a modernizációra. A Kádár-korszak utolsó két évtizedére egy kvázi-középosztály kialakulása volt jellemző, de ennek alapja a társadalom önkizsákmányoló tevékenysége (háztáji, gmk, „fusi”, „maszekolás”, kaláka, másodállás stb.) volt, és nem az adósság felélése. A fölvelt hiteleket sajnos rossz beruházásokra, az elavult gazdasági makroszerkezet konzerválására költöttük, szemben a közhiedelemmel.

A rendszerváltás után lehetőség lett volna egy széles középosztályt létrehozni, melynek két pillére a kis- és középrésztulajdonosok, illetve a kkv-szektor működtető vállalkozók rétege. Sajnos azonban a privatizáció elhibázott módja egy latin-amerikai típusú, túlkonzentrált tulajdonszerkezetet eredményezett, vagyis egy oligarchisztikus berendezkedést. A gazdaság és a politika szorosan összefonódott, ennek törvénytörő velejárója a korrupció, ami a gazdasági hatékonyságot rontja le. (Jó áttekintést ad erről Csath Magdolna: 4.)

A mezőgazdaságban óriási hiba volt a jól működő, hatékony nagyüzemi szövetkezeti rendszer szétverése, már csak azért is, mert ez a szektor rengeteg nonprofit funkciót is ellátott, például megoldotta a falvakban a teljes foglalkoztatást. A végeredmény egy versenyképtelen mezőgazdaság, és valóságos szociális katasztrófa vidéken (13).

Általában véve is döbbenetesnek tartom a „rendszerváltó elit” szociális és morális érzéketlenségét: egy modern nyugati típusú *ökoszociális piacgazdaság* helyett egy XIX. századi nyerskapitalista-globalista gazdaság- és társadalomszerkezetet „sikerült” produkálniuk igen rövid idő alatt! Eredmény: egy gyarmati jellegű szerkezettel kapcsolódunk be a nemzetközi munkamegosztásba.

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy Magyarországon sajnos nem sikerült szétválasztani a gazdaság és a gazdaságon kívüli területek szféráit, így nem álltunk át a világon ma már mindenütt egyeduralgó normatív, hatékonyságelvű monetarista gazdasági szabályozásra. Ezzel szemben megvalósult szinte vegytiszta a globalista gazdaság- és társadalompolitika, annak minden pusztító következményével együtt. A kormányoldal és ellenzék is az adórendszerrel bibelődik, holott ez az idejétmúlt keynesiánusi költségvetési eszköztár része. A magam részéről ugyan egyetértek azzal, hogy *progresszív* jövedelemadózás kellene, valamint hogy a szélsőségeket le kellene nyesni, a 9% társasági nyereségadó túl alacsony, a 27% áfa túl magas, azonban ezeket a lépéseket nem gazdasági megfontolásokból javaslom (mert nincs ilyen jellegű hatás, vagy legalábbis minimális), hanem a társadalmi igazságosság jegyében. Hozzáteve finomítás-ként, hogy a társadalmi igazságosság kritériumát alapvetően mégsem az adórendszerben kell érvényesíteni!

Meggyőződésem, hogy a magyar történelem szempontjából az elmúlt legutolsó közel három évtized egyértelműen a *kudarckorszakok* számát gyarapítja majd az utókor értéktétele szerint. Egy újabb elszalasztott lehetőség (7)!⁸ Sajnos nem látom azt, hogy politikai osztályunk, értelmiségünk szembe akarna egyáltalán nézni ezekkel a szomorú tényekkel, és megkezdene az okok feltárását.

Dixi et salvavi animam meam!

IRODALOMJEGYZÉK

1. Bogár L. – Csath M. – Gazdag L. – Hutkai Zs. – Szegő Sz. – Vass Csaba: Közgazdaságtan. Nemzeti Közszerkesztési Bizottság, 2014.
2. Bugár Gyöngyi: Piaci és hitelkockázat menedzsment. Akadémiai Kiadó, 2015.
3. Csath Magdolna: Globalizációs végjáték. Kairosz Kiadó, 2008.
4. Csath Magdolna: Rendszerváltás a gazdaságban, avagy hogyan tűnt el a magyar ipar? Kairosz Kiadó, 2015.
5. Friedman, Milton: Infláció, munkanélküliség, monetarizmus. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1986.
6. Galbraith, Kenneth: Az új ipari állam. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1970.
7. Gazdag László: Magyarország utolérési törekvései és elszalasztott esélyei az elmúlt évszázadban. Közgazdasági Szemle, 1988/3. sz. 303–316.
8. Gazdag László: A Bokros-csomag mítosza és a valóság. Laurus Kiadó, 2007.
9. Gazdag László: A közgazdaságtan alapjai. Dialog-Campus Kiadó, 2007.
10. Gazdag László: Magyarország úttévesztése (A rendszerváltás közgazdaságtana). Munkaügyi Kiadók, 2009.
11. Gazdag László: A fejlődés természete (Civilizációk). Szamárki Kiadó, 2011.
12. Gazdag László: Bokros Lajos 140 pontja. Valóság, 2014/5. sz. 81–91.
13. Gazdag László: Magyarország agrártörténete. Agroinform Kiadó, 2016.
14. Gazdag László: Marx, marxizmus, szocializmus. Scolar Kiadó, 2016.
15. Gazdag László: Humán tőke és középosztály. Valóság, 2017/11. sz. 13–19.
16. Hoós János: Konjunktúra-és piacutatás. Aula Kiadó, 2004.
17. Jánossy Ferenc: A gazdasági fejlődés trendvonaláról. Magvető Kiadó, 1975.
18. Kaposi Zoltán: A XX. század gazdaságtörténete, I–II. Dialog-Campus Kiadó, 1998–2001.
19. Keynes, John Maynard: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1965.
20. Korten, David C.: A tőkés társaságok világalma. Kapu Kiadó, 1998.
21. Lentner Csaba: Rendszerváltás és pénzügypolitika. Akadémiai Kiadó, 2005.
22. Nagy Pongrác: Készül a magyar gazdasági csoda? Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1991.
23. Nagy Pongrác: A rendszerváltás gazdaságpolitikája. Akadémiai Kiadó, 2004.
24. Petschnig Mária Zita: Bokros kontra mai Magyarország. ÉS, 2004. I. 23.
25. Piketty, Thomas: A tőke a XXI. században. Kossuth Kiadó, 2015.
26. Pogátsa Zoltán: Magyarország politikai gazdaságtana. Osiris Kiadó, 2016.
27. Pollard, Sydney: The development of the British economy 1914–1990. Chapman and Hall, London, 1998.
28. Schultz, Theodore Williams: Beruházás az emberi tőkébe. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1983.
29. Sipos Béla: Vállalati prognosztika. JPTE, Pécs, 1999.

JEGYZETEK

1 Nem a legjobb pillanatban állt elő azzal, hogy az állammal ki kell vonulnia a gazdaságból! Ez a New Deal évtizede, a közgazdaságtan diszciplínát Keynes kezdi uralni! Ebből is látható, hogy milyen fontos hagyni „élni” az uralkodó main stream irányzatokkal szemben menő „iskolákat”! A monetaristákat ugyan kinevezték, de tudtak publikálni!	2 Figyelem: a monetarista Pigou nagyon is károsnak tartotta a túlzott jövedelempolarizációt a gazdaság működése szempontjából! 3 A Chicagói Egyetemen működött évtizedekig amolyan megtűrt búvópatakként a monetarista iskola, akkor, amikor a közgazdaságtan diszciplína a keynesi állami költségvetési szabályozás

- büvkörében élt. Ez is mutatja, milyen fontos a tudomány szabadságának biztosítása, hogy soha ne lehessen valamely tudományos „iskola” által a tudomány „templomát” kisajátítani. Ahogy ma Magyarországon bizonyos szakmai folyóiratokat egyes irányzatok ekképpen kisajátítanak...
- 4 Jom kippur, az engesztelés napja tipikus kohéziós zsidó ünnep, ilyenkor a haragosok kibékülnek, a tartozásokat vagy kiegyenlítik, vagy elengedik, és a rabbi egy fekete bakkecskére, a „bűnbakra” olvassa a közösség bűneit, és kikergetik az állatot a sivatagba Azázélnék, az ördögnek áldozatul.
- 5 Érdekes kivétel Franciaország, ahol François Mitterrand vezetésével a Szocialista Párt csak 1981-ben került hatalomra, és ők valósították meg 1985-től kezdve a szinte „vegytiszta” neoliberalis gazdaságpolitikát, azaz monetarista szabályozást!
- 6 1996-ban e sorok írója a Nancy-i Egyetemen hallgatta meg Jacques Chirac volt gazdasági csúcsminiszter előadását a témáról. Amikor arra kértem, hogy jöjjön el Magyarországra, és beszélje le a kormányt a megszorító Bokros-csomagról, azt válaszolta: – Nem ismerem a magyar viszonyokat, de ha ez igaz, amit ön állít, Magyarország válságról válságra fog bukducsolni a jövőben.
- 7 Ez két tényezőtől tevődött össze 2009-ben. A 13. havi bér megvonása 7,8%-kal csökkentette a nominálbért, adjuk ehhez hozzá a 8% feletti inflációt: ez 16%. Közben volt kb. 3% nominálbér-emelés is abban az évben, ezért jön ki ez a 12-13%.
- 8 Lásd a 7. számú irodalmat: Magyarország utolérési törekvései és elszalasztott esélyei... 1988 márciusában leírva!

